

ישראל בגלובלי

שיחה בשניים עם לירון תמיר

יוסי מלול - משק הבקר והחלב
hmb-malul@icba.org.il

לירון תמיר הוא כלכלן מועצת החלב. שמלווה את הענף על כל מכלוליו, כבר שנים רבות. כאיש מרכזי בתכנון הענף, רצינו לשמוע ממנו על הרקע ועל השיקולים השונים בקבלת החלטות על גובה המכסה והיקף המסגרת לחלב עוזף בכל שנה. כמו בשוק העולמי, כך גם כאן - התנודתיות בקבלת ההחלטות תימשך בעתיד הקרוב

- מבחינה טכנולוגית - כיום יודעים להגיב (יותר חליבות), הזנה ועוד) ואם מפסידים אז יוצאים מהענף. ביציאה יש מחסור בחלב והמחירים עולים. היצרנים מתנהגים כישות כלכלית שמגיבה לביקושים.
- המעורבות הממשלתית ירדה - בעבר, המעורבות המרכזית תרמה ליותר יציבות ונמצאת במגמת ירידה.

באירופה, יצרן החלב הגדול בעולם - 127 מיליארד ליטר, משטר המכסות, נכון להיום, יפוג בשנת המכסות 2015. יש כבר החלטה ויש גם מי שמנסים לאתגר אותה

כמו כן יש שינוי מגמות בצרכנות:

- בעולם המפותח מצפים לערכים נוספים מעבר לטעם ולבריאות. רוצים חלב פונקציונלי, אורגני, מופחת שומן ועוד.
- מגמה של צרכנות ברת קיימא - רווחת בעלי חיים וסביבה, בטיחות מזון.

איך נראה משטר המכסות באירופה כיום וכיצד נערכים היצרנים להחלטה על ביטול המכסות בעתיד הקרוב?

באירופה, יצרן החלב הגדול בעולם - 127 מיליארד ליטר, משטר המכסות, נכון להיום, יפוג בשנת המכסות 2015. יש כבר החלטה ויש גם מי שמנסים לאתגר אותה.

בפועל המכסות כבר לא אפקטיביות ב-20 מתוך 27 מדינות האיחוד כי המדינה מייצרת פחות ממכסתה. בניגוד לעבר, לא קונסים כיום יצרן על חריגות, כך שבפועל אין מכסות והם בשלב של ביטול אפקטיבי ברוב המדינות.

העולם כמרקחה בתחומים הכלכליים בכלל ובענף החלב בפרט - מחירים עולים ויורדים, מלאים נצברים ומתרוקנים. בסך הכול מדובר על מוצר מזון בסיסי שאמור להיות יציב יחסית, לא כן?

בעולם יש גידול של כ-2%-3% בייצור החלב וכך גם בביקושים שרובם בשווקים המתעוררים והסיבות מאוד ברורות - גידול באוכלוסייה ותהליכי העיור - תנועה מהכפר אל העיר. כמו בענפים כלכליים נוספים, היה גל של עודף ביקוש בעולם, הוא גרר העלאת מחיר, המחיר הגבוה עודד עודף היצע, ובתגובה המחירים ירדו - הירידה החדה חייבה מעורבות ממשלתית.

כיום (סוף 2009) המחירים במגמת עלייה, אם כי ההערכה היא שלא יגיעו לרמתם מ-2008.

התנודתיות תהיה גדולה מבעבר והסיבה היא היכולת היותר טובה של היצרנים להגיב במהירות לשינויים במחירים - גמישות ההיצע יותר גדולה ולשני הצדדים

משלחת המועצה שבחנה את ענף החלב באירופה

ייצור החלב עובר למדינות עם הזנה זולה - ניו-זילנד

בארצות הברית ובניו-זילנד - היצרנים הגיעו להפסדים ואף לתזרים שלילי.

המעורבות הממשלתית הייתה גבוהה והמשבר היה ברמת מקרו - כל המדינות השקיעו הון בעיקר ברכישת מלאים.

מחיר חלב - למעט קנדה, שבה המחיר נקבע כמו בישראל ויש להם מדיניות לטווח ארוך, מחיר החלב בעולם לא נקבע על ידי הממשלה, אבל יש כלים שמבטיחים התערבות ממשלתית. באירופה יש מחיר התערבות באבקה ובחמאה, מאפשר למחלבה לשלם מחיר מטרחה אבל המחיר משתנה. רוב המחלבות הן קואופרטיביות של חלב בלבד.

בארצות הברית יש מודלים של רשתות ביטחון שמגובות בחקיקה ובתקציב פדרלי.

כל הכלים הם חלק מהקופסה הצהובה של תמיכות ישירות וזה צפוי להצטמצם.

מדינות שיירצו לשמר את החקלאות יעברו לתמיכה ירוקה של תמיכות עקיפות שלכאורה אינן משפיעות באופן ישיר על ייצור החלב, אבל כל המדינות יצמצמו תמיכה בענף החלב, על כל המשמעויות שנגזרות מכך.

ראינו בשנים האחרונות שגם מדינות גדולות ומפותחות מתקשות להתמודד עם משבר גלובלי. חקלאים רבים נטשו את העיסוק בייצור חלב והמשחק עובר בהדרגה למגרש של הגדולים. איך התהליכים האלה משפיעים על הענף בישראל?

אנחנו חיים בעולם גלובלי ותפיסות מחלחות גם אלינו. יש גם השפעות שנובעות מהליברליזציה בסחר העולמי. WTO - ארגון הסחר העולמי קבע כללים שקשורים לדפוסי המעורבות הממשלתית בייצור החקלאי בתחומים מוגדרים:

1. הגנות על הייצור המקומי
2. התמיכות בייצוא
3. התמיכות המקומיות

לכל אלה יש הקשר לענף החלב - ישראל מוגדרת כמדינה מתפתחת ולכן לא היינו צריכים לשנות את המדיניות הנהוגה בישראל. בייצוא אנחנו ממילא לא תומכים, בהגנות עברנו מחובת רישוי למשטר מכסים ובחלב הם די גבוהים.

סחר עולמי מתקיים במוצרי חלב ובעיקר באלה עם אורך החיים הגבוה - הרבה אבקות חלב, למזונות בעלי חיים, לתינוקות, לממתקים - כולם

החקלאים מבינים שהם נכנסו למשבר גדול ומתחילים ללחוץ החקלאים והמדינות מנסים להתמודד עם ההחלטה והשלכותיה בדרכים שונות. ברמת המדינה והאיחוד מפתחים כלים של תמיכות ישירות, תשתיות, איכות סביבה, פיתוח אזורי ספר ועוד. ברור לכולם שבסוף התהליך, מספר החקלאים יקטן באופן משמעותי, היקף ייצור החלב יצטמצם ויחידות הייצור יגדלו.

ברמת היצרן רואים כמה אסטרטגיות

- **נטישת הענף** - באופן מידי או בהמשך, זו התגובה הנפוצה ביותר.
- **הגדלת יחידות הייצור** - תופעה שאותה רואים בהולנד ובגרמניה. זהו תהליך של הפנמת יתרונות לגודל והוא מתעצם גם באירופה. במדינות שאין מכסה, היצרנים גדלים באופן עצמאי ובאחרות קונים מכסות ומחירי הקנייה נמצאים בתהליך ירידה. יש לזכור כי במדינות צפופות (הולנד) קיימת מגבלה על גודל יחידת הייצור הקשורה להיקף השטחים שבהם החקלאי יכול לפזר את הזבל הנוצר ברפת.
- **מוצרי נישא** - היצרנים מוצאים נישא של לקוחות של חלב טבעי, חלב אורגני באנגליה יש דוגמאות רבות למגמה זו.
- **מחלבות קטנות** - להעלות ערך על ידי עיבוד החלב במתחם החווה.
- **תיירות חקלאית** - עם הסעדה וצימרים, נדרשת תמיכת המדינה. זה קיים באירופה והם מצליחים יפה ומתקיימים גם במשטר ללא מכסות.

מדינות שיירצו לשמר את החקלאות יעברו לתמיכה ירוקה של תמיכות עקיפות שלכאורה אינן משפיעות באופן ישיר על ייצור החלב, אבל כל המדינות יצמצמו תמיכה בענף החלב, על כל המשמעויות שנגזרות מכך

- **משק מעורב** - פחות מקובל, אך המשק כולל גם לול, חזירייה וגד"ש.
- **קואופרציה** - בחלק מהמקומות הקואופרטיבים התחזקו עוד, כדי לתת לחקלאים חלופה לתכנון ממשלתי. בהולנד, בשוודיה ובדנמרק, הקואופרטיבים לחלב מהווים חלק גדול משוק החלב והם גם מנוהלים כקואופרטיבים קלסיים.
- **הקמת קרטל יצרנים** - מועצת החלב הבלגית מייצגת רפתנים שמתאחדים כדי למכור את החלב במשותף. כך מנסים במועצת החלב האירופאית EMB, מודל שנמצא עדיין בהתהוות.

הגופים הממלכתיים מדברים על התייעלות כדי לחזק תחרותיות. רואים הקטנה של מספר היצרנים ב-5% לשנה לערך בחלק מהמדינות ויש מעבר ייצור למדינות יעילות יותר, בעיקר בתחום ההזנה.

החקלאי הקטן באירופה ובמדינות אחרות נמצא חשוף לכוחות גדולים וחזקים. כיצד שומרים על יחסי סחר שיאפשרו פרנסה לחקלאי ויתנו לו לשרוד בעידן הגלובלי?

בשנת 2008 עלו מחירי החלב מאוד והמספוא עלה בפחות וכך הרווחיות עלתה מאוד. ב-2009 התהפכה המגמה המחירים ירדו באירופה וכך גם

נהנים מפטור ממכס.

יש גם מוצרי חלב שמוגדרים כמוצרים תעשייתיים, תערוכות למיניהן, והם נהנים ממכס מופחת שלא כמו מוצרים חקלאיים. מצד שני אנחנו מייצאים מוצרים, לא הרבה, בעיקר עודפי הייצור ולמה שקורה בעולם הרחב יש השפעה גם עלינו.

כאשר המחירים גבוהים יש ביקושים לתוצרת מקומית של תעשיות שמייבאות בדרך כלל, מסיבות של כשרות, עלויות הובלה, נוחות בטיפול. או אז העודפים של החלב פודים מחירים גבוהים יותר.

המצב הפוך כאשר המחירים נמוכים ואז היבואנים חוזרים לייבא, הלחצים על הקלות בייבוא גדלים ופדיון עודפי הפינוי נמוכים יותר

כאשר המחירים גבוהים יש ביקושים לתוצרת מקומית של תעשיות שמייבאות בדרך כלל, מסיבות של כשרות, עלויות הובלה, נוחות בטיפול. או אז העודפים של החלב פודים מחירים גבוהים יותר. המצב הפוך כאשר המחירים נמוכים ואז היבואנים חוזרים לייבא, הלחצים על הקלות בייבוא גדלים ופדיון עודפי הפינוי נמוכים יותר.

התכנון בענף בישראל שמגדיר מכסות אישיות ומחיר מטרה, אמור להגן מפני התנודתיות הגדולה ולהכניס הרבה יציבות למערכת. מדוע, אם כן, הייתה לנו תנודתיות גדולה בשנים האחרונות?

מאז 1995 התכנון חייב להביא בחשבון את אי הוודאות בנושא המחירים והכמויות, התנודתיות בעולם מביאה לתנודתיות גם בשוק החלב בארץ.

אנחנו לא אי בודד אלא משולבים בעולם הגלובלי, כמו שגם אנייה יציבה מתנדנדת בים סוער, ואנחנו נמצאים בים מחירים סוער, על אף שבעבר היינו יותר יציבים. צריך לזכור שמדובר רק בשוליים של כמה אחוזים.

התכנון - התשובה של המתכנן הלאומי שהמכסה צריכה לתת ביטוי למגמה, עלייה בצריכה כתוצאה מהגידול באוכלוסייה.

התגובה לתנודות בתוך המגמה היא ע"י מנגנון אחר - **חלב עודף**. צריך שני מנגנונים, אחד קצר טווח, בלי השקעות במבנים ובציוד - ברמת הענף שינויים של אחוזים בודדים ולא ודאיים - עושים דרך מנגנון החלב העודף. השני קשור לשינוי מגמה קבוע ואותו נותנים בהגדלת מכסות. ככלל, קשה מאוד להוריד מכסות ולכן צריך לחלק מכסות כאשר המגמה קבועה.

גם במנגנון של הטווח הארוך צריכים לתחזק כלים להתמודדות עם פערים בין התכנון והביצוע של הייצור והצריכה, שני המנגנונים העיקריים הם:

1. אחזקת מלאי תפעולי של חומרי גלם שיוכל לתת מענה לעודף בלתי מתוכנן מראש של הביקושים.
2. קרנות כספיות שיוכלו לתת מענה לטיפול בעודפים לא מתוכננים של היצע ביחס לביקוש.

בכל זאת, נראה שהשימוש בכלי של חלב עודף, שמטרתו הייתה כל השנים, לוודא שהיצרנים עומדים במכסתם, נעשה מאוד נרחב וכל הסיכון נופל על היצרנים בלבד כי משלמים להם מחיר מופחת. אם רוצים ליצור שוליים במצבי אי ודאות, הסיכון צריך להתחלק בין כל השחקנים במגרש החלב.

הבעיה שכאשר נמצאים בתוך הגל לא יודעים אם זו מגמה או מחזור חולף ויש ויכוח לגיטימי.

בשנת 2010 אנחנו מזהים התאוששות של הצריכה כי ב-2009 הביקוש גדל באחוז אחד (שזה קיטון בצריכה לנפש כיוון שהגידול באוכלוסייה הוא כ-1.8%). מזהים מצב שבו בגלל, פרופיל הצריכה, המלאים האופרטיביים, הכשרות המתאימה, הם ברמה נמוכה יחסית ולכן נתנו את שתי התשובות הגדלנו את המכסה ב-20 מיליון ליטר - כ-2%.

העלינו את רף כדאיות הייצור בחלב עודף כי רוצים הגדלת ייצור ב-15 מיליון ליטר. נותנים מחיר מובטח ואף כלכלי להוצאות משתנות ברשת רחבה של 6%. יש לזכור כי בחודש ספטמבר 2009 עמד הענף עם מלאי אבקות של כ-5,000 טון שהם מעל ומעבר למלאי התפעולי.

נתונים אלה השתנו עם הזמן וגם המדיניות השתנתה. צריך להיזהר משינויים לא עקיבים במכסה ולהקצות תוספות מכסה, רק אם קיימת סבירות גבוהה מאד שתוספת זו לא תיגרע, כי הרפתן משקיע בעקבותיה, אבל חלב עודף עולה ויורד בפעולות מקומיות בלי השקעות.

צריך להיזהר משינויים לא עקיבים במכסה ולהקצות תוספות מכסה, רק אם קיימת סבירות גבוהה מאד שתוספת זו לא תיגרע, כי הרפתן משקיע בעקבותיה, אבל חלב עודף עולה ויורד בפעולות מקומיות בלי השקעות

המחלבות משלמות מחיר מלא על כל החלב שהן קולטות. על חלב עודף הן משלמות על פי ההחלטות ואת העודף הן שומרות בקופת חלב - זהו עודף באחריות המועצה. קרן הרכיבים, בתקציב מועצת החלב, מטפלת בחלב במכסה שלא נצרך.

הבעיה בחלב עודף, שאם מבטיחים מחיר אזי צריך לגבות את ההבטחה גם בתקציב מתאים ונוצר מצב שקרן הרכיבים מטפלת גם בחלב שמעבר למכסה ועד לגובה ההתחייבות.

כעקרון, אם ייווצרו עודפים בקופת החלב העודף השנה, סביר כי מועצת המנהלים תקבל החלטה להחזיר כסף ליצרני החלב העודף.

עם כל התנודתיות שתוארה והמגמה העולמית ואף המקומית של גידול בביקושים, מהי התחזית לצריכה ולייצור בישראל והאם צפויים שינויים נוספים במהלך השנה?

את 2009 נסיים בייצור של 1.217 מיליארד ליטר תחזית הייצור ל-2010 סביב 1.250 מיליארד ליטר.

תחזית הביקושים היא של 1.250 מיליארד ליטר גם כן ולכאורה, הייצור הצפוי יחד עם מלאי הפתיחה (כ-3,000 טון א"ח השקולים ל-35 מיליון ליטר חלב) אמורים לספק את מלוא הביקושים.

הבעיה היא כי חלק גדול מהאבקה היא בכשרות רגילה בעוד שהביקושים הם בעיקר לאבקה בכשרות מהדרין. ■